

Jelt'anil Xot' ool almajt'an Xokal 19-2003 Almajt'an ti T'anoo' Tikilu'umil ich T'an Maya Itza'

Traducción Decreto Número 19-2003 Ley de Idiomas Nacionales en Idioma Maya Itza'

1 DE ENERO DE 2019

ACADEMIA DE LAS LENGUAS MAYAS DE GUATEMALA
Ix Tutz, Noj P'et, Paxil

Jelt'anil ti Ket t'an Xot' ool almajt'an Xokal19-
2003 - Almajt'an ti T'anoo' Tikilu'umil ich T'an
Maya Itza'

Traducción del Decreto Número 19-2003 – Ley de Idiomas Nacionales en idioma
Maya Itza'

Ix Tutz, Noj Peet, Paxil 2019 jaab'

Autoridades
Academia de las Lenguas Mayas de Guatemala

Pascual Sol Solís

Presidente ALMG

Juan Antonio Us Maldonado

Director Lingüístico y Comunicación

Academia de las Lenguas Mayas de Guatemala -ALMG-

3ra. Calle 00-11, zona 10,

Guatemala, Guatemala

Tel. PBX. 2503 7000

Correo Electrónico: almg@almg.org.gt

Junta Directiva Comunidad Lingüística Itza'

Marcos José Santiago Cortez

Presidente

Víctor Yol Jerónimo

Coordinador de Programa

Traducción por:

Herbert Marcony Chayax Tesucún

Traductor e Intérprete de la Comunidad Lingüística Itza'

Comunidad Lingüística Itza'

Barrio Vista al Lago, San José, Petén

Tel: 3017-0813

E-mail: itza@almg.org.gt

E'TESB'ALIL

A' Almajt'an ti T'anoo' Tikulu'umil junp'eel ti k'atb'e'enil ti t'anoo' ka' yan ti Paxil ich la'il a' t'anoo' motzkajiloo', ka' uyajil ti jok'sataj etel ma' joolmal ich wa'ye' ti Nojkaj. A' b'ixyanil ich ka' yanti'ijoo' tulakal t'anoo' motzkajiloo' ich a' lu'umil, ukuchpach ti Nojkaj ti chukb'est'an etel chicht'anoo' Jalmajt'aniloo' etel ti ket t'anoo' ti Jetz ool Etz'wa'an etel Tulakalk'in.

Almajt'an je'la' yantij men k'atb'il a' ka'k'a'ooltej, tzik, pepeksik ma'lo'il etel uka'b'etkuntik ti t'anoo' ti kajoo' Mayajoo', Garífuna etel Xinka ich Paxil. Yo'lal ti a' k'a'amwalej etel ti pektzil ich t'anoo' je'la' b'aylo' xan a' tz'ajseeb'il ti okolil ti tanjaloo' ti tojil yo'lal ti pektzil etel tz'a'ool ich a' t'an uti'a'al ti makil.

Ichil ti umeyajtik ti junp'eel Nojkaj lotb'il, t'anilkaj, yaab'kajil, yaab'mi'atzil etel yaab't'anil etel ti k'atjajil ti ka' tojiloo' ti a' mi'atz jachk'ab'etik ich a' kuxtal ti kajooo' etel k'atb'e'enil ka' yan junp'eel k'a'oolb'il utz ti tulakal t'anoo' tikilu'umil ka' et'yanil etel t'an k'a'oolal, español, ti tz'ajseeb'il a' känäntik etel ma'lo'il ti mi'atzoo' ti Paxil.

Tulakal tunkuloo' je'la' ti almajt'an jachk'ab'etik ti a' kajoo' motzkajiloo', mentäkej a' k'ub'il Yol Twitz Paxil yo'lal Ukajil Xokt'an Itza' pepeksik jelt'aniloo' ti uk'ab'etkuntik ti t'anoo' mayajoo', etel kucht'an ti tz'aj ti k'a'ooltik tunkuloo' je'la' ich tulakal t'anoo' mayajoo'.

UB'A'ALIL

TUMUTIL	1
MEN B'AY	2
JUNPAY - UCHU'UNSAJ	2
Pektzil almajt'an 1. T'anoo' tikilu'umil.....	2
Pektzil almajt'an 2. Uk'a'oolalmak.....	2
Pektzil almajt'an 3. Yichil almajt'an.....	2
JUNPAY II - XEKA'ANTAJIL JUNYUK	3
Pektzil Almajt'an 4. Uk'atik.....	3
Pektzil Almajt'an 5. Na'tikt'anoo'.....	3
Pektzil Almajt'an 6. Na'tik etel uk'ab'etkuntik.....	3
Pektzil almajt'an 7. Ukukuchpachoo' ti umenb'el.....	3
JUNPAY III - PEPEKSIK, K'AB'ETKUNTIK ETEL MA'LO'IL TI T'ANOO'	4
Pektzil almajt'an 8. Uk'ab'etkuntik.....	4
Pektzil almajt'an 9. Jelt'anil etel K'a'am alb'il.....	4
Pektzil almajt'an 10. Xokalil.....	4
Pektzil almajt'an 11. Xaxak'tz'iib'.....	4
Pektzil almajt'an 12. Tzik ool.....	5
Pektzil Almajt'an 13. Känb'alil.....	5
Pektzil Almajt'an 14. Mäjantik ti tanjaloo'.....	5
Pektzil almajt'an 15. Ti tanjaloo' k'a'oolal.....	5
Pektzil Almajt'an 16. Jetma'lo' ti mäjantik ti tanjaloo' k'a'oolal.....	5
JUNPAY IV - TAK'INIL ETEL NA'ATILXUP	7
Pektzil almajt'an 21. Jekeb'oo' tak'inil.....	7
JUNPAY V - XEKA'ANTAJILOO' XULOO' ETEL NUMAYOO'	7
Pektzil almajt'an 22. Xokalmak ichilmakt'an.....	7
Pektzil almajt'an 23. T'anoo' ich lakan ti satälil.....	7
Pektzil almajt'an 24. K'a'oolalil.....	7

Pektzil almajt'an 25. Ka'anb'ensajb'il xokt'an.....	7
Pektzil almajt'an 26. Tojilna'at t'an.....	7
Pektzil almajt'an 27. Luk'saj Almajt'an.....	8
Pektzil Almajt'an 28. Ujajb'il.....	8
TUMUTIL.....	9
Tojilna'at t'an ti almajt'an ti t'anoo' tikilu'umil Ket t'an jalacht'anil	
xokal 320-2011.....	10
Pektzil almajt'an 1. B'a'ax.....	10
Pektzil almajt'an 2. Ik'alil ti uk'ab'etkuntik.....	10
Pektzil almajt'an 3. T'anoo' tikilu'umiloo'.....	10
JUNPAY II - UK'AB'ETKUNTIK TI A' T'ANOO' TIKILU'UMILOO'.....	17
Pektzil almajt'an 5. Jelt'anil etel k'a'amwalej.....	17
Pektzil almajt'an 6. Tz'amuk'il etel uk'ab'etkuntik ti t'anoo' tikilu'umiloo' motzkajiloo' ich a' payb'il ti tanjaloo' k'a'oolaloo'.....	17
Pektzil almajt'an 7. Känb'alil.....	18
Pektzil almajt'an 8. Uk'ab'etkuntik ti t'anoo' tikilu'umiloo' ich ukajiloo' känb'aliloo'.....	18
Pektzil almajt'an 9. Xokalmak ti ichilmakt'aniloo'.....	19
Pektzil almajt'an 10. Xaxak'tz'iib' ti tz'iib'.....	19
Pektzil almajt'an 11. Xaxak'tz'iib' ti k'atmakiloo'.....	20
Pektzil almajt'an 12. T'anoo' ich lakan ti satälil.....	20
Pektzil almajt'an 13. Ka'k'a'oolb'il etel lotb'il ti t'anoo'.....	20
Pektzil almajt'an 14. Ka'anb'ensajb'il etel menb'aje'lajb'il xokt'an....	20
Pektzil almajt'an 15. Tan umanil.....	21
BIBLIOGRAFÍA.....	22
ANEXO – Listado de Neologismos.....	23

**NOCHNA'ATIL ALMAJT'AN TI NOJLU'UMIL TI PAXIL
XOT' OOL ALMAJT'AN XOKAL 19-2003**

TUMUTIL

A' t'an junp'eel uchun ti a' mi'atz ti kajil, jeb'ix tunkul ti sa'altik, känäntik etel b'isajt'anil ti ucha'anb'il yok'olka', joolmal etel sukiloo', ichil ti mi'atzoo' tikilu'umil etel tulakal yok'olka' ka' uk'a'olal ta kajil Maya, Garífuna etel Xinka.

TUMUTIL

Ka' Almajt'an Almejenil ti Nojlu'umil ka'k'a'oltej a' tojil ti kajoo' etel kajiloo' masewal ti uk'a'olalmak mi'atzil ti k'ajal etel ujoormal, ut'an etel usukiloo', jeb'ix ukukuchpach yaxb'il ti Nojkaj ti jajtz'aj ool utojiloo'.

TUMUTIL

Ka' yo'lal jajiltoj ti Mokt'an 169 ti muuch'b'al ichiltanxelu'umil ti meyaj men uxeet' Nojlu'umil ti Paxil etel ulaak' ket t'anoo' ichiltanxelu'umiloo', b'aylo' jeb'ix Ket T'an Jetz' ool B'äb'äjkij etel lajk'inil, Paxil yantij ukuchpach umächb'il xeka'antajiloo' sa'altik ti t'an Mayajoo', Garífuna etel Xinka, tan upepeksik uma'lo'tal, utzik etel uk'ab'etkuntik b'ix uchun ool ti ketyanil lu'umil yaab'kajil, yaab'mi'atzil etel yaab't'anil ti Paxil.

TUMUTIL

Ka' Xot' ool almajt'an xokal 65-90, Almajt'an ti k'ulb'il Yol Twitz Paxil, ukula'an upepeksik, uk'a'olal etel k'a'am alb'il ta t'an mayajoo' etel täkaa' käxan

pektzil, taaxil etel tz'oksat'an ti chunmeyaj xulalil je'lo', etel Nojlu'umil etel najilmeyajkajiloo' ukukuchpach umuk' ool tulakal je'lo'.

MEN B'AY

Ichil upeksb'ajil ka' kutz'aj ti pektzil almajt'an 171 junxet' a) ta Almajt'an Almejenil ti Nojlu'umil ti Paxil, etel kula'an kuyalbäl pektzil almajt'an 66 ti almajt'an je'lo'.

UXOT' OOL ALMAJT'AN

Utzaypachil:

ALMAJT'AN TI T'AN TIKILU'UMIL

JUNPAY I

UCHU'UNSAJ

Pektzil almajt'an 1. T'anoo' tikilu'umil. Ut'an ti Paxil a' Español etel Nojkaj uka'k'a'oltik, upepeksik etel utzik t'anoo' ti kajil Mayajoo', Garífuna etel Xinka.

Pektzil almajt'an 2. Uk'a'oolalmak. T'anil ti mayajoo', Garífuna etel Xinka uti'a'aloo' ta uk'a'oolalmak Tikilu'umil; uk'a'ooltej, tzik, pepeksik, ma'lo'tal etel uk'ab'etkuntik ti tulakal kuuchil ka'oolaloo' etel juntakoo' ti ulotb'il tikilu'umil ich yaab'il ti utz'amuk'il ichilmi'atz ichil makil.

Pektzil almajt'an 3. Yichil almajt'an. Uka'k'a'oolal, tzik, pepeksik, ma'lo'tal etel uk'ab'etkuntik ti t'anoo' tikilu'umil ti jachk'ab'et ichil ukukutel Nojkajlu'umil etel umenb'el, ich tulakal ti känänb'alil k'a'oolal ti ka'k'a'ooltej

JUNPAY II

XEKA'ANTAJIL JUNYUK

Pektzil Almajt'an 4. Uk'atik. Almajt'an je'la' yanti'ij uk'atik ta uk'a'oolal, tzik, pepeksik, ma'lo'tal etel uk'ab'etkuntik ta t'an ti kajil Maya, Garífuna etel Xinka, etel uyemel ti Almajt'an Almejenil ti Nojlu'umil etel utzik etel peksb'aj tojil makil.

Pektzil Almajt'an 5. Na'tikt'anoo'. Ti almajt'an je'la' una'tikt'an ub'aj b'ix:

- a) T'an: Ut'anil ti juntuuł kajil ti ma'ketil tumen yanti'ij ma'ketila'an ti tulaak'oo'.
- b) Ukajil Xokt'an: muuch'b'al ti makoo' ka' uka'k'a'ooltikoo' etel uk'ab'etkuntikoo' junp'eel t'an ichil ulu'umil, ichilmakil wa mi'atzil.
- c) Ichil ulu'umil: ukuuchil bo'oyillu'um tu'ux uk'a'oolal ub'aj ub'a'axil ichilmakil t'an etel uchb'ent'anil.

Pektzil Almajt'an 6. Na'tik etel uk'ab'etkuntik. A' na'tik etel uk'ab'etkuntik ti aljamajt'an je'la' ukuch ool uk'ab'ekuntik etel:

- a) Almajt'an Almejenil ti Nojlu'umil
- b) Almajt'an ti nojlu'umilkaj mokt'an ichiltanxelu'umil jajilton men Paxil
- c) Etel tulakal almajt'an ka' yan ti toj ti paxil.

Pektzil almajt'an 7. Ukukuchpachoo' ti umenb'el. Ukukuchpach ti Much'na'tik Jalachnojt'an etel unajilmeyajkajil ich tzolalt'an etel kuuchilnajmeyaj jälk'a'an etel ma' uchumuk, a' umenb'el ma'lo' ta almejenil ti wanb'il, k'a'oolb'il, ma'lo'tal etel uk'ab'etkuntik ta t'anoo' Mayajoo', Garífuna etel Xinka, ka' yantij almajt'an je'la'.

Je'lo' kuuchilnajmeyaj etel meyajil ka' umentik ub'aj ma'chumuk, ti uk'ab'etkuntik ti Almajt'an Junyuk ti T'oxmuk', ukukuchpachej cha'antik, ti uti'a'a'lb'il ti almajt'an je'la'.

JUNPAY III
PEPEKSIK, K'AB'ETKUNTIK ETEL MA'LO'IL
TI T'ANOO'

Pektzil almajt'an 8. Uk'ab'etkuntik. Ich lu'umil Paxil ti t'anoo' Mayajoo', Garífuna etel Xinka upatalej uk'ab'etkuntik ich kajiloo' xokt'anoo' tu'ux yantijoo', ich tulakal b'ixanil, mix uxulxup ichil k'a'oolal etel juntak, ich peksb'ajil känb'alil, ka'ansajil, ichilmakil, lajma'tz'ektak'in, almejenil etel mi'atzil.

Pektzil almajt'an 9. Jelt'anil etel K'a'am alb'il. Almajt'anoo', alb'il, t'antaniloo', xeka'antajloo', jeep'yool, chicht'anil ti je'b'a'axakej älb'äl, ukukuchpachej ujelt'an etel ka'an alb'il ich t'anoo' Mayajoo', Garífuna etel Xinka, ti ket t'an ti ukajil xokt'an men K'ulb'il Yol Twitz Paxil.

Pektzil almajt'an 10. Xokalil. Kuuchilnajmeyaj etel najilmeyajkajil ti Nojkaj ukukuchpachej yantij xaxak'tz'iib', menb'aje'lajb'il etel utz'ajtik pektzil ti uti'a'al ichilmakt'an ti makil ti tanlaj, ti utz'ajtik ti tanlaj.

Pektzil almajt'an 11. Xaxak'tz'iib'. Utojil ti utz'iib' ti junp'eel t'an masewal Maya, Xinka y Garífuna, etel uk'ab'a' uti'a'al ti mak ti ukuuchil, ukukuchpachej utz'ikyoolil etel utzika'an ich tulakal xaxak'tz'iib' men suwanilb'ejoo' ti tulakal najilmeyajkajil, kuuchilnajmeyaj etel ulaak' jälk'ä'anil etel t'oxmuk'il ti Nojkaj. A' K'ulb'il Yol Twitz Paxil kukuchpachej pektzil xokt'an ti tukul je'la'.

Pektzil almajt'an 12. Tzik ool. Ut'anil xokt'an Mayajoo', Garífuna etel Xinka ukukuchpachej etel utzik etel petz'; ukukuchpachej uk'ab'etkuntik ti jok'sataj. Tulakaloo' uk'ab'etkuntikoo' ti jok'sataj ti t'anoo' motzkajil etel ut'an k'a'ool ukukuchpachej utz'aj numyaj ka' yantij menalmajt'an ti ma' jok'sataj.

Pektzil Almajt'an 13. Känb'alil. B'ay känb'alil lu'umil ichil k'a'oolal etel juntak, je' ukukuchpachej uk'ab'etkuntik ich tulakal utz'iib'b'ej, b'ix kumenb'eloo' a' utzik, pepeksik, ma'lo'tal etel uk'ab'etkuntik ti t'anoo' Mayajoo', Garífuna etel Xinka, ich junjuntuul ti kajil xokt'an.

Pektzil Almajt'an 14. Mäjantik ti tanjaloo'. A' Nojkaj känäntej tumen ich a' mäjantik ti ayik'al etel tanjaloo' k'a'oolal yan ti kijachpatal ti tzikb'alil ich t'an uti'a'al ti ukajil xokt'an, b'aylo'ij ichil ti kuuchil juntak.

Pektzil almajt'an 15. Ti tanjaloo' k'a'oolal. Ma'lo'il ti okilb'ej ti tanjaloo' ti toj'oolal, känb'alil, tojilb'ej, ma'pekyoolal, b'ix uxeet'el jachk'ab'etik, ka' umakil ukukuchpachej yantijoo' pektzil etel tz'a'ool ich ut'an ti ukajil xokt'an, mix uma'k'ämäk ti unoch'kinte ti tulakal tanjaloo', ti utz'iib'ej ti xeka'antajil je'la'.

Pektzil Almajt'an 16. Jetma'lo' ti mäjantik ti tanjaloo' k'a'oolal. A makoo' uk'atikoo' kuuchil meyaj k'a'olal, ichil ti almajt'an ti tanjal ma'jolkan, ut'an ti español, ma'lo' ukukuchpachej ti t'an, xok etel tz'iib' a' t'an ta ukajil xokt'an tu'ux meyajoo'. Mentäkej ti mokt'an ti makoo' ukukuchpachej ti yantijoo' pa'muk' xokt'anoo'. Ich uchul ti suwanilb'ejoo' k'a'oolal, ukukuchpachej ti upepeksik ukänb'alil, ti kutz'ajoo' tanjaloo' uti'a'alb'il xokt'an etel mi'atzil ich tzolalt'an etel k'ulb'il Yol Twiz Paxil.

Pektzil Almajt'an 17. K'a'amwalej. Jupeb' ti pektzililt'an b'elnal ukukuchpachej k'a'amwalej etel pepeksik, ukuuchiloo', t'anoo' etel mi'atziloo' Mayajoo', Garífuna etel Xinka etel ketil ti ujeeb'il ti jupeb' juntakoo'.

Pektzil almajt'an 18. Uk'ab'etkuntik ich menb'el k'a'olal. A' Nojkaj yo'lal ti unajilmeyajkajil, je' uk'ab'etkuntikej a' t'anoo' Mayajoo', Garífuna etel Xinka ich menb'el ma'jolkanoo', utzmenb'el, mi'atziloo', ki'oolil, ich uk'a'oolal najilmeyajkajil etel pektzil yo'lal tanjaloo' k'a'oolal ka' umenb'el, ti junp'eel uk'a'oolal lu'umil etel ma'ketil etel kuuchil ti ukajil xokt'an.

Pektzil almajt'an 19. Wanb'il. A' Nojkaj ukukuchpachej uk'ämä' etel matanb'il a' estesb'aloo' yutzil ool, mi'atzil etel na'atil, uti'a'al ti ukajil xokt'an, ka' ujoormaloo' ti t'an ooliloo' ti t'anoo' tikilu'umiloo'. Ti uma'lo'tal, pepeksik etel uk'ab'etkuntik a' t'anoo' ti junjunp'eel ukajil xokt'an, a' Nojkaj, men jupeb' ti Tanlajb'ej ti Känb'alil, Mi'atzil etel ki'yoolpeksb'ajil, je' uwanb'ilej a' uk'a'ooltik ti uchb'ent'anil, uchb'entz'iib', xokalil, uchb'enmenb'eloo' ta kajoo' Mayajoo', Garífuna etel Xinka, ti ujakuntaj a' b'isajt'anil etel tzeen ool ti ub'a'ax k'ämb'a'al ti samal paaliloo'.

Pektzil almajt'an 20. Xaxak'tz'iib' etel tib'aje'la'menb'el ti uchb'eniluk'ab'a'. A' kajiloo' xokt'anoo', ich tzolalt'an etel jacht'anoo' kajoo' ka' umenb'elej a' oksatz'iib'alt'anoo' ti yantijoo' uk'ab'a' ti tzukub'oo', nojkajiloo', xeet'kaj, mejenkaj, yaab'ilnajoo', b'ejoo', lu'umilkaj, kajtalil ich t'anoo' Mayajoo', Garífuna etel Xinka. Ich k'innanjal ma' nojil ti waxakp'eel (6) winaloo', ich ti ujaib'il ti almajt'an je'la', a' Tanlajb'ej ti Te'palil, ich tzolalt'an etel kuuchilmeyajkaj unumila'an ti uk'ab'a' xok ti ichilmakt'an tz'ab'ajt'ana'an men je'la', ukukuchpachej jok'sajt'an junp'eel tojilna'at t'an ich tu'ux yan pektzil yo'lal tulakal tz'iib'bej ti ujeltik etel ub'elnal. Ti junp'eel useeb'il känanb'alil ti lu'umil etel ti yutzkina'anil almejenil etel känänb'alil ti Nojlu'umil.

JUNPAY IV

TAK'INIL ETEL NA'ATILXUP

Pektzil almajt'an 21. Jekeb'oo' tak'inil. A' Nojkaj men ujaab'il ich a' Na'atilxup Nakomil ti okolb'il etel jok'olb'il ti Nojlu'umil, a' jekeb'oo' k'atb'e'enil ti uma'lo'tal, pepeksik etel uk'ab'etkuntik ta t'anoo' Mayajoo', Garífuna etel Xinka, ich a' kuuchilnajmeyaj ka' utumut jeb'ix a' K'ulb'il Yol Twitz Paxil.

JUNPAY V

XEKA'ANTAJILOO' XULOO' ETEL NUMAYOO'

Pektzil almajt'an 22. Xokalmak ichilmakt'an. Ti a' taaxil ti ma'lo'tal etel kánänb'alil ti lu'umil ti a' ukajiloo' xokt'anoo' etel ich chukb'esajilt'an ti almajt'an je'la', a' jeb'na'at Tikilu'umil ti Xokaltz'iib' je' k'atb'e'enil a' ma'lo'il ti xokalmak ichilmakt'an.

Pektzil almajt'an 23. T'anoo' ich lakan ti satälil. Ti a' t'anoo' ka' yantijoo' ich lakan ti satälil, ti Nojkaj ti Paxil, yok'olal najilmeyajkajiloo' unumiloo' ub'ajoo' ti a' b'a'alil xokt'an etel takpajalil ti a' uk'atikoo', umenb'elej a' ma'lo' up'iisil ti usa'altik, uk'ab'etkuntik etel ma'lo'il.

Pektzil almajt'an 24. K'a'oolalil. A' k'a'oolalil wa uloot ti t'anoo' mayajoo', ka' je' umenb'elej etel pachil ti a' ujab'il ti almajt'an je'la', je' umenb'elej ki'xot'yol tojna'tik ti a' K'ulbil Yol Twitz Paxil etel yo'lal ti Xot' ool almajt'an ti Nochna'atil Almajt'an ti Lu'umil.

Pektzil almajt'an 25. Ka'anb'ensajb'il xokt'an. A' Nojkaj ti lxi'imlu'umil yo'lal ti unajmeyajkajoo', ich tzolalt'an etel a' K'ulb'il Yol Twitz Paxil etel yo'lal ti xot' ool almajt'an ti Nochna'at almajt'an ti Lu'umil.

Pektzil almajt'an 26. Tojilna'at t'an. A' Ajch'ab'ejil ti lu'umil, ichil ti junp'eel k'inaanjal ti 90 k'inoos', je' ujok'sat'anilej a' tojilna'at t'an ti almajt'an je'la'.

Pektzil almajt'an 27. Luk'saj Almajt'an. Uluk'saj almajt'an tulakal a' xeka'antajiloo' ka' unup' ool wa t'unultuwich ti almajt'an je'la'.

Pektzil Almajt'an 28. Ujajb'il. A' Xot' ool almajt'an je'la' je' okolej ich ujajb'il a' uk'inil ti uk'a'amchitaj ich a' t'oxpektzil b'elnal.

REMITASE AL ORGANISMO EJECUTIVO PARA SU SANCIÓN PROMULGACIÓN Y PUBLICACIÓN.

EMITIDO EN EL PALACIO DEL ORGANISMO LEGISLATIVO, EN LA CIUDAD DE GUATEMALA, EL DÍA SIETE DEL MES DE MAYO DEL AÑO DOS MIL TRES.

A' ajch'ab'ejil ti a Nojlu'umil

TUMUTIL

Ka' a' Jalmajt'an Almejenil ti Nojlu'umil ti Paxil, ka'k'a'ooltik, pepeksik etel ma'lo'il a' tojil ti kajoo' etel kajiloo' motzkajiloo' ti uk'a'oolalmak mi'atzil ti ket t'an etel ujoormaloo', ut'anoo' etel usukiloo', jeb'ix ukuchpach yax oolil utz'ajoolil.

TUMUTIL

Ka' Nochna'at almajt'an Nojlu'umil ti Paxil tujok'sajt'an a' Xot' ool almajt'an xokal 19-2003 "Almajt'an ti T'anoo' Tikilu'umil", etel xul ti pepeksik a' uk'ab'etkuntik etel ma'lo'il ti t'anoo' tikilu'umiloo' ich a' payb'il ti tanjaloo' ti Nojkaj etel unajmeyajkajoo' t'oxmuk'a'an etel jalk'ä'anil, tan pepeksik a' utz joolmalil ti ma'ketiloo' t'anoo'.

TUMUTIL

Ka' ti ket t'an etel a' pektzil almajt'an 26 ti Xot' ool almajt'an xokal 19-2003 ti Nochna'at almajt'an ti a' Nojlu'umil ti Paxil. Almajt'an ti T'anoo' Tikilu'umil, a' Ajch'ab'ejil je' jok'sajt'anej a' Tojilna'at t'an ti almajt'an je'la'.

MEN B'AY

Ich a' peksb'aj ti a' sipit olal ka' a' kutz'aji'ij a' pektzil almajt'an 183, litweral e) ti a' Jalmajt'an Almejenil ti Nojlu'umil ti Paxil etel 26 ti Xot' ool almajt'an Xokal 19-2003 ti Nochna'at almajt'an ti Nojlu'umil ti Paxil, Almajt'an ti T'anoo' Tikilu'umil.

KET T'AN:

Jok'sajt'anej tzaypachil:

Tojilna'at t'an ti almajt'an ti t'anoo' tikilu'umil

Ket t'an jalacht'anil xokal 320-2011

Pektzil almajt'an 1. B'a'ax. A' tojilna'at t'an je'la' yantij ti uk'atal ti ma'lo'il a' tojilna'at kula'an tukuuchiloo' a' xot' ool almajt'an 19-2003 ti Nochna'at almajt'an Nojlu'umil ti Paxil, Almajt'an ti T'anoo' Tikilu'umiloo'.

Pektzil almajt'an 2. Ik'alil ti uk'ab'etkuntik. Etel xulalil ti chukb'est'an etel a' ka'k'a'oolb'il, tzik, pepeksik, ma'lo'il etel uk'ab'etkuntik ti t'anoo' español, Mayas, Garífuna etel Xinka ich tulakaloo' najilmeyajkajiloo' ti Nojkaj, je' ukuchpachej ti chukb'est'an etel a' xeka'antajiloo' ka' yantijoo' ich a' Almajt'an T'anoo' Tikilu'umiloo'.

Pektzil almajt'an 3. T'anoo' tikilu'umiloo'. A' t'anoo' tikilu'umiloo' utzaypachiloo':

a. Español;

b. Mayajoo'; Achi, Akateko, Awakateko, Chalchiteko, Ch'orti', Chuj, Itza', Ixil, Jakalteco, Kaqchikel, K'iche', Mam, Mopán, Poqomam. Poqomchi', Q'anjob'al, Q'eqchi', Sakapulteko, Sipakapense, Tektiteko, Tz'utujil etel Uspanteko;

c. Garífuna.

d. Xinka.

Pektzil almajt'an 4. Kuuchil lu'umil ti a' t'anoo' tikilu'umiloo'. A' kuuchil lu'umil ti t'anoo' tikilu'umiloo', yantijoo' junp'eel etel yaab'oo' tab'al lu'umoo' etel

tzukub'oo' ti a' t'oxlu'um ti nojkaj, ti samalb'il jeltikoo' ich a' t'oxlu'umil almejenil. A' tzukub'oo' ka' yantijoo' wa'ye' yaab' ti junp'eel etel ulaak' pak, ulu'um ut'an yaab' t'an tikilu'umil. Uk'a'oolal ub'aj jeb'ix kuuchil lu'umil a' ukajiloo' utzaypachiloo'.

1. Ukajil Xokt'an Achi'.

Tab'al lu'um ti Baja Verapaz, ich a' tzukub'oo' ti: Salamá, San Miguel Chicaj, Rabinal, Cubulco, Granados, Santa Cruz del Chol, San Jerónimo etel Purulhá. Tab'al lu'um ti Alta Verapaz ich a' Tzukub'oo' ti Chisec etel Fray Bartolomé de Las Casas. Tab'al lu'um ti Quiche': ich a' tzukub' ti Ixcán.

2. Ukajil xokt'an Akateka

Tab'al lu'um ti Huehuetenango ich a' tzukub'oo' ti: Concepción Huista, Nentón, San Miguel Acatán, San Rafael la Independencia, Jacaltenango, San Juan Ixcoy, Santa Cruz Barillas etel San Sebastián Coatán. Tab'al lu'um ti Quetzaltenango ich a' tzukub' ti El Palmar.

3. Ukajil Xokt'an Awakateka.

Tab'al lu'um ti Huehuetenango ich a' tzukub' ti Aguacatán

4. Ukajil Xokt'an Chalchiteka.

Tab'al lu'um ti Huehuetenango ich a' tzukub'oo' ti Aguacatán etel Chiantla. Tab'al lu'um ti Quiché ich a' Tzukub' ti Cunén

5. Ukajil xokt'an Ch'orti'.

Tab'al lu'um ti Chiquimula ich a' Tzukub'oo' ti Camotán, Jocotán, Olopa, San Juan Ermita etel Quezaltepeque.

Tab'al lu'um ti Zacapa ich tzukub' ti La Unión.

6. Ukajil xokt'an Chuj.

Tab'al lu'um ti Huehuetenango ich a' tzukub'oo' ti: Nentón, San Mateo Ixtatán, Santa Cruz Barillas etel San Sebastián Coatán.

Tab'al lu'um ti Quiché ich a' tzukub' ti Ixcán.

7. Ukajil xokt'an Itza'.

Tab'al lu'um ti Petén ich a' tzukub'oo' ti: Flores, La Libertad, San Andrés, San Benito, San José etel San Francisco.

8. Ukajil Xokt'an Ixil.

Tab'al lu'um ti Quiché ich a' tzukub'oo' ti : Chajul, San Juan Cotzal, Nebaj, San Miguel Uspantán etel Ixcán.

Tab'al lu'um ti Suchitepéquez ich a' tzukub' ti Patulul;

Tab'al lu'um ti Chimaltenango ich a' tzukub' ti San Miguel Pochuta.

9. Ukajil Xokt'an Kaqchikel.

Tab'al lu'um ti Chimaltenango ich a' tzukub'oo' ti: Acatenango, Chimaltenango, El Tejar, Parramos, Patzicía, Patzún, San Andrés Itzapa, San José Poaquil, San Juan Comalapa, San Martín Jilotepeque, San Miguel Pochuta, San Pedro Yepocapa, Santa Apolonia, Santa Cruz Balanyá, Tecpán, Guatemala etel Zaragoza.

Tab'al lu'um ti Baja Verapaz ich a' tzukub'oo' ti Granados etel Santa Cruz el Chol.

Tab'al lu'um ti Escuintal ich a' tzukub' ti Santa Lucía Cotzumalguapa;

Tab'al lu'um ti Guatemala ich a' tzukub'oo' ti: Amatitlán, Guatemala, Chuarrancho, San Juan Sacatepéquez, San Pedro Ayampuc, San Pedro Sacatepéquez, San Raymundo etel Villa Nueva.

Tab'al lu'um ti Sacatepéquez ich a' tzukub'oo' ti : Jocotenango, Magdalena Milpas Altas, Pastores, San Antonio Aguas Calientes, Antigua Guatemala, San Bartolomé Milpas Altas, Alotenango, San Lucas Sacatepéquez, San Miguel

Dueñas, Santa Catarina Barahona, Santa Lucía Milpas Altas, Santa María de Jesús, Santiago Sacatepéquez, Santo Domingo Xenacoj etel Sumpango.

Tab'al lu'um ti Sololá ich a' tzukub'oo' ti: Concepción, Panajachel, San Andrés Semetabaj, San Antonio Palopó, San José Chacayá, San Juan La Laguna, San Lucas Tolimán, San Marcos la Laguna, Santa Catarina Palopó, Santa Cruz la Laguna etel Solola.

Tab'al lu'um ti Suchitepéquez ich a' tzukub'oo' ti: San Antonio Suchitepéquez, San Juan Bautista, Patulul etel Santa Bárbara.

10. Ukajil xokt'an K'iche'.

Tab'al lu'um ti Quiché ich a' tzukub'oo' ti: 10. Comunidad Lingüística K'iche'. Departamento de Quiché en los municipios de: San Juan Cotzal, Chajul, Chicamán, Chiché, Santo Tomás Chichicastenango, Chinique, Cunén, Joyabaj, Pachalúm, Patzité, Sacapulas, San Andrés Sajcabajá, San Antonio Ilootenango, San Bartolomé Jocotenango, San Miguel Uspantán, San Pedro Jocopilas, Santa Cruz del Quiché, Nebaj, Zacualpa, Canillá etel Ixcán.

Tab'al lu'um ti Huehuetenango ich a' tzukub'oo' ti: Aguacatán etel Malacatancito.

Tab'al lu'um ti Quetzaltenango ich tzukub'oo' ti Salcajá, San Carlos Sija, San Francisco La Unión, San Mateo, Sibilia etel Zunil.

Tab'al lu'um ti San Marcos ich a' tzukub' ti San Antonio Sacatepéquez.

Tab'al lu'um ti Retalhuleu ich a' tzukub'oo' ti Champerico, El Asintal, Nuevo San Carlos, Retalhuleu, San Andrés Villa Seca, San Felipe, San Martín Zapotitlán, San Sebastián etel Santa Cruz Muluá.

Tab'al lu'um ti Sololá ich a' tzukub'oo' ti: Concepción, Nahualá, San Juan La Laguna, Santa Catarina Ixtahuacán, Santa Clara La Laguna, Santa Lucía Utatlán, Santa María Visitación etel Sololá.

Tab'al lu'um ti Suchitepéquez ich a' tzukub'oo' ti: Chicacao, Cuyotenango, Patulul, Pueblo Nuevo, Río Bravo, Mazatenango, Samayac, San Bernardino,

San Francisco Zapotitlán, San Gabriel, San José El Ídolo, San Lorenzo, San Miguel Panán, San Pablo Jocopilas, Santa Bárbara, Santo Domingo Suchitepéquez, Santo Tomás La Unión etel Zunilito.

Tab'al lu'um ti Totonicapán ich a' tzukub'oo' ti: Momostenango, San Andrés Xecul, San Bartolo Aguas Calientes, San Cristóbal Totonicapán, San Francisco El Alto, Santa Lucía La Reforma, Santa María Chiquimula etel Totonicapán.

Tab'al lu'um ti Chimaltenango ich a' tzukub' ti Tecpán Guatemala.

11. Ukajil Xokt'an Mam.

Tab'al lu'um ti Huehuetenango ich a' tzukub'oo' ti: Aguacatán, Santa Cruz Barillas, Jacaltenago, Chiantla, Colotenango, Concepción Huista, Cuilco, La Democracia, La Libertad, Malacatancito, San Antonio Huista, San Gaspar Ixchil, San Idelfonso Ixtahuacán, San Juan Atitán, San Pedro Necta, San Rafael Petzal, San Sebastián Huehuetenango, Santa Ana Huista, Santa Bárbara, Santiago Chimaltenango, Tectitán, Unión Cantinil etel Todos Santos Cuchumatán.

Tab'al lu'um ti Quetzaltenango ich a' tzukub'oo' ti: Concepción Chiquirichapa, El Palmar, Flores Costa Cuca, Cabricán, Cajolá, Coatepeque, Colomba Costa Cuca, Génova Costa Cuca, Huitán, Palestina de Los Altos, Quetzaltenango, San Juan Ostuncalco, San Martín Sacatepéquez etel San Miguel Siguilá.

Tab'al lu'um ti San Marcos ich a' tzukub'oo' ti: Ayutla (Tecún Umán), Catarina, Comitancillo, Concepción Tutuapa, El Quetzal, San José El Rodeo, El Tumbador, Esquipulas Palo Gordo, La Reforma, Malacatán, Nuevo Progreso, Ocos, Pajapita, Río Blanco, San Antonio Sacatepéquez, San Cristóbal Cucho, San José Ojetenam, San Lorenzo, San Marcos, San Miguel Ixtahuacán, San Pablo, San Pedro Sacatepéquez, San Rafael Pie de La Cuesta, Ixchiguan, Sibinal, Sipacapa, Tacaná, Tajumulco etel Tejutla.

Tab'al lu'um ti Retalhuleu ich a' tzukub'oo' ti: El Asintal, Champerico, Nuevo San Carlos etel San Martín Zapotitlán.

Tab'al lu'um ti Quiché ich a' tzukub' ti Ixcán.

Tab'al lu'um ti Petén ich a' tzukub' ti Sayaxché.

12. Ukajil Xokt'an Mopán

Tab'al lu'um ti Petén ich a' tzukub'oo' ti: Poptún, San Luis, San Ana, Flores, San Benito, La libertad, Sayaxché, Dolores etel Melchor de Mencos.

13. Ukajil Xokt'an Jakalteka

Tab'al lu'um ti Huehuetenango ich a' tzukub'oo' ti Concepción Huista, Jacaltenango, La Democracia, Nentón, San Antonio Huista, Santa Ana Huista etel la Unión Cantinil.

14. Ukajil Xokt'an Poqoman.

Tab'al lu'um ti Escuintla ich a' tzukub' ti Palín.

Tab'al lu'um ti Guatemala ich a' tzukub'oo' ti: Chinautla y Mixco.

Tab'al lu'um ti Jalapa ich a' tzukub'oo' ti: San Carlos Alzatate, San Luis Jilotepeque, San Pedro Pinula y Jalapa.

15. Ukajil xokt'an Poqomchi'.

Tab'al lu'um ti Alta Verapaz ich a' tzukub'oo' ti Cristóbal Verapaz, Santa Cruz Verapaz, Tactic, Tamahú, San Miguel Tucurú, Panzós, Chisec etel La Tinta.

Tab'al lu'um ti Baja Verapaz ich a' tzukub' ti Purulhá.

Tab'al lu'um ti Quiché ich a' tzukub'oo' ti San Miguel Uspantán etel Chicamán.

Tab'al lu'um ti Izabal ich a' tzukub' ti El Estor.

16. Ukajil Xokt'an Q'anjob'al.

Tab'al lu'um ti Huehuetenango ich a' tzukub' ti: San Juan Ixcay, San Pedro Soloma, Santa Cruz Barillas, San Mateo Ixtatán etel Santa Eulalia.

17. Ukajil xokt'an Q'eqchi'.

Tab'al lu'um ti Alta Verapaz ich a' tzukub'oo' ti: Chahal, Chisec, Cobán, Fray Bartolomé de Las Casas, Lanquín, Panzós, La Tinta, Raxruhá, San Juan Chamelco, San Pedro Carchá, Santa María Cahabón, Senahú etel San Miguel Tucurú.

Tab'al lu'um ti Petén ich a' tzukub'oo' ti: La Libertad, Poptún, Flores, San Luis, San Benito, Melchor de Mencos, San José etel Sayaxché.

Tab'al lu'um ti Quiché ich a' tzukub'oo' ti: Ixcán, Chicamán etel San Miguel Uspantán.

Tab'al lu'um ti Izabal ich a' tzukub'oo' ti: El Estor, Livingston, Morales etel Los Amates.

18. Ukajil xokt'an Sakapulteka.

Tab'al lu'um ti Quiché ich a' tzukub' ich a' Sacapulas.

19. Ukajil xokt'an Sipakapense.

Tab'al lu'um ti San Marcos ich a' tzukub' ti Sipacapa.

20. Ukajil Xokt'an Tektiteka.

Tab'al lu'um ti Huehuetenango ich a' tzukub'oo' ti: Cuilco etel Tectitán.

21. Ukajil Xokt'an Tz'utujil.

Tab'al lu'um ti Sololá ich a' tzukub'oo' ti: San Juan La Laguna, San Lucas Tolimán, San Pablo La Laguna, San Pedro La Laguna, Santa María Visitación etel Santiago Atitlán.

Tab'al lu'um ti Suchitepéquez ich a' tzukub'oo' ti Chicacao, San Miguel Panam etel San Antonio.

22. Ukajil xokt'an Uspanteka.

Tab'al lu'um ti Quiché ich a' tzukub'oo' ti: San Miguel Uspantán etel Chicamán.

23. Ukajil xokt'an Garífuna.

Tab'al lu'um ti Izabal ich a' tzukub'oo' ti: Puerto Barrios, Livingston, El Estor, Morales etel Los Amates.

24. Ukajil xokt'an Xinka.

Tab'al lu'um ti San Rosa ich a' tzukub'oo' ti: Chiquimulilla, San Juan Tecuaco, Taxisco, Santa María Ixhucatán, Guazacapán etel Nueva Santa Rosa.

Tab'al lu'um ti Jutiapa ich a' tzukub' ti Yupiltepeque.

25. Español.

Jeb'ix ti t'an k'a'oolal ti Paxil, ich tulakal lu'um ti tikilu'umil.

JUNPAY II

UK'AB'ETKUNTIK TI A' T'ANOO' TIKILU'UMILOO'

Pektzil almajt'an 5. Jelt'anil etel k'a'amwalej. A' xeka'antajiloo' utzoo', ket' t'anoo', jep'yool, utz'mentikoo', t'antaniloo' etel chicht'anoo' ti a' najilmeyajkajiloo' ti Nojkaj, tz'u'illoo' etel t'oxmuk'illoo' etel jalk'a'aniloo' tz'iib'a'anoo' ti t'an español, ti uk'atal ti xeet'el k'atik, je' ukuchpachej ujelt'an ub'aj me a' K'ulb'il Yol Twitz Paxil etel k'a'amwalej ich a' t'anoo' Mayajoo' ti ket' t'an ti a' ukajil xokt'an tu'ux uti'a'al. Ti a' ujelt'an etel k'a'amwalej ich a' t'anoo' Garífuna etel Xinka, a' K'ulb'il Yol Twitz Paxil, je' utzolalt'anej etel a' meyajkajiloo' ich numil xokt'an ich a' t'anoo' je'a'.

Pektzil almajt'an 6. Tz'amuk'il etel uk'ab'etkuntik ti t'anoo' tikilu'umiloo' motzkajiloo' ich a' payb'il ti tanjaloo' k'a'oolaloo'. A' ma'ketiloo' tanlajt'anoo' etel najilmeyajkajiloo' ti Nojkaj, ukuchpachoo' mentik seeb'il a' payb'il ti tanjaloo' k'a'oolaloo' ti ket' t'an etel lu'umiloo' xokt'anoo' ka' yantij ich a' pektzil almajt'an 4 ti tojlina'at t'an je'la'. a' najilmeyajkajiloo' ti Nojkaj je' mentej

uchunataloo' ichil ool ti uk'ab'ekuntik ti Almajt'an ti T'anoo' etel a' tojilna'at t'an je'la'.

Pektzil almajt'an 7. Känb'alil. A' Tanlajb'ej ti känb'alil je' ukuchpachej ti menb'il ich a' tulakal tz'iib'b'ejoo' etel b'ix kumenb'eloo' a' tzik, pepeksik, ma'lo'il etel uk'ab'etkuntik ti a' t'anoo' tikilu'umiloo' jeb'ix jupeb'oo' pektzilt'an ka'ansajil, tan uma'lo'il ich tulakal najilkänb'aliloo' k'a'oolaloo' etel juntakoo' ete ich tulakal ti b'ay känb'alil tikilu'umil ti ket t'an ti a' lu'umiloo' xokt'anoo' ka' yantijoo' ich pektzil almajt'an tojilna'at t'an je'la'.

Pektzil almajt'an 8. Uk'ab'etkuntik ti t'anoo' tikilu'umiloo' ich ukajiloo' känb'aliloo'. Etel k'atal ti chukal ool junp'eel ka't'anil ichilmakil utz ich a' nojkaj (Español, Maya, Garífuna etel Xinka), a' p'iiskuuchiloo' ti uk'ab'etkuntik ti a' t'anoo' tikilu'umiloo' ti ukajiloo' känb'aliloo', je' nuktalej tzayapchiloo' muuch'tal.

a) Ukajiloo' Känb'aliloo' junt'aniloo' ich t'anoo' tikilu'umiloo'. Ich ukajiloo' känb'aliloo' tu'ux yan yaab' p'iiskuuchil ti junt'anil Maya, Garífuna etel Xinka, a' ka'ansajil je' utz'ajej ich a' t'an ka' kut'anoo' a' känb'aliloo', etel t'an español je' ka'ansajej ich junp'eel tz'iib'b'ej, tak chukal a' pentakyool ti t'anoo'.

b) Ukajiloo' Känb'aliloo' Ka't'aniloo'. Ich a' ukajiloo' Känb'aliloo' etel makil Maya, Garífuna etel Xinka tu'ux a' känb'aliloo' kut'anoo' a' t'an na't'anil ti a' ukajil etel español, a' ka'ansajil ti ub'a'aliloo', je' utz'ajej ich t'an maya, garífuna etel xinka etel ulaak'oo' ich t'an español, ti chukal a' pentakyool ti a' ka'p'eel ich ketil ti b'ixyaniloo'.

c) Ukajiloo' känb'aliloo' Mayajoo', Garífunas etel Xinka etel xan pentakyool ti t'an español. Ich ukajiloo' känb'aliloo' etel makil Maya, Garífuna etel

Xinka, tu'ux a' känb'aliloo' kut'anoo' a' Español jeb'ix na't'anil, a' ka'ansajil je' utz'ajej ich t'an je'la' etel a' t'anoo' Maya, Garífuna etel Xinca uma'lo'il ub'aj jeb'ix uka'p'eel t'an ich junp'eel tz'iib'b'ej tak chukal a' pentakyool ti a' ka'p'eel t'anoo'.

d) Ukajiloo' känb'aliloo' a' tulakal tikilu'umil. Ich tulakal ti b'ay känb'alil tikilu'umil uma'lo'il ub'aj a' ichilmi'atzil etel yaxp'eel, uka'p'eel etel uyoxp'eel t'an ich tulakal p'iiskuuchil, k'innanjaloo' etel b'ix umenb'eloo' ti ket t'an etel Chun Tikulu'umil ti B'a'aliloo'.

Pektzil almajt'an 9. Xokalmak ti ichilmakt'aniloo'. A' Jeb'na'at Tikilu'umil ti Xokalil ich a' chukb'esajilt'an ti pektzil almajt'an 22 ti a' Almajt'an ti T'anoo' Tikilu'umiloo', je' umentej xokalmakoo' ichilmakt'aniloo' ka' ukuchpachej yantij ichil ulaak'oo' a' tzaypachil pektzil.

- a) Kāja'an lu'umil ti t'anoo' tikilu'umiloo'
- b) Xokal ti kajtaliloo' ti a' t'anoo' motzkajiloo'
- c) Ik'aliloo' ichilmakiloo' ti uk'ab'etkuntik
- d) Xokal ka'ansiktz'iib'a'anoo' ich t'anoo' motzkajiloo'
- e) Xokal ti ajt'anoo' motzkajiloo' jeb'ix uka'p'eel t'an etel uti'a'al kaj.
- f) Satal ti t'anoo' motzkajiloo' yo' ukajiloo' xokt'anoo'
- g) Junt'anil ich t'an motzkajiloo' ka' yan ti kaj.
- h) Ka't'anil ich t'an motzkajil etel español.
- i) Ajt'anoo' ti ka'p'eel wa yaab' t'anoo' motzkajiloo'.

Pektzil almajt'an 10. Xaxak'tz'iib' ti tz'iib'. A' k'ulb'il Yol Twitz Paxil ti k'atal ti xeet'el uk'atik, je' utz'ajej pektzil yok'olal a' tojilna'atoo' ti tz'iib' ti t'anoo' mayajoo', a' ukucht'anoo' ti xaxak'tz'iib'oo', kab'al ukucht'anil je' utz'iib'ej a' uchuloo' känänb'aliloo' ti ket t'an etel a' tojilna'at ti tz'iib' ti t'anoo' mayajoo'.

Pektzil almajt'an 11. Xaxak'tz'iib' ti k'atmakiloo'. A' xaxak'tziib' ti ka' kuyalik a' pektzil almajt'an 10 ti Amajt'an ti T'anoo' Tikilu'umiloo', je' ukuchpachej b'elsäpajal ich a ju'umilxokoo' ti tz'a'ool ti k'atmakiloo' wa b'ixan junxokalil, ka' je' yanti'ijej ich a' kuuchilpak' wa ich a' menjenmaknajoo' ti meyajkajiloo' etel najilmeyajkajiloo' ti nojkaj.

Pektzil almajt'an 12. T'anoo' ich lakan ti satälil. A' najilmeyajkajiloo' ti Nojkaj numil ti a' xokt'an je' umentejoo' käxanpektziloo', pepeksik etel ma'lo'il ti a' t'anoo' etel a' takpajalil ti a' umakiloo' ti ukajiloo' ka' ut'anoo' yanti'ijoo' ich lakan ti satälil, je' ub'isikoo' känb'al ti t'anoo' je'la', yok'ol jelpalil, tz'iib', b'aylo' xan pepeksik je'b'a'axakej ulaak' umuk' ool ichilmakil, mi'atzil ti ka' upataloo' usa'altik ub'aj, utz'amuk'il ub'aj ete uma'lo'il ub'aj.

Pektzil almajt'an 13. Ka'k'a'oolb'il etel lotb'il ti t'anoo'. A' ka'k'a'oolb'il ti junp'eel t'an uk'ab'a', a' muuch'wojt'an etel a' ulu'umil, ka'k'a'ooltik je'la' je' utz'ajej ka' ma'yan yaab' ketil ti känk'älp'eel % etel ulaak' t'an. A' lotb'il ti t'anoo' ich a' lotik ti ka'p'eel wa yaab' t'anoo' ka' uk'ab'etkuntikoo' junp'eel muuch'wojt'an lota'an etel junp'eel ketil. A' ki'xot'yol tojna'tik ila'an ich a' pektzil almajt'an 24 ti a' Almajt'an ti T'anoo' Tikilu'umiloo', je' uk'atalej men a' b'ensajina'atil ti Nochna'at almajt'an ti a' Nojlu'umil ti a' K'ulb'il Yol Twitz Paxil, ich ti a' ka'k'a'oolb'il wa lotb'il ti junp'eel t'an maya yo'kolal junp'eel Xot' ool almajt'an.

Pektzil almajt'an 14. Ka'anb'ensajb'il etel menb'aje'lajb'il xokt'an. A' K'ulb'il Yol Twitz Paxil etel je'b'a'axakej ulaak' najilmeyajkajil ka' yanti'ij numil a' k'ab'a'ilxok xokt'an je' upataloo' tz'aj ti a' najilmeyajkajiloo' k'a'oolaloo' ti ka' ka'anb'ensajb'il umakil. A' K'ulb'il Yol Twitz Paxil je' k'a'amwalej ich uma'ketiloo' ukajiloo', pektzil yok'olal ti ukajiloo' xokt'anoo' etel a' ulu'umil ti a' t'anoo' ti junp'eel ma'lo' ka'anb'ensajb'il.

Pektzil almaji'an 15. Tan umanil. A' ket t'an je'la' je' uchu'umpalej ti utoj
wakp'eel taypach ti uk'a'amchi'taj ich a' t'oxpektzil b'endal.

BIBLIOGRAFÍA

- Academia de las Lenguas Mayas de Guatemala. (2019). Lineamientos técnicos – Traducción de documentos en idiomas mayas o actualización de traducción de documentos en idiomas mayas. Guatemala
- Hofling, Charles Andrew y Tesucún, Félix Fernando (2000). *Tojt'an Maya Itza'*, *Diccionario Maya Itzaj- castellano*. Guatemala: Nawal Wuj S.A.
- Navarrete, J. A. (2009). *Diccionario Introductorio Español-Maya, Maya-Español*. Quintana Roo, México: Universidad de Quintana Roo.
- Universidad Rafael Landívar (2004). *Glosario bilingüe de términos jurídicos español –itza'*. Guatemala.
- Vásquez, A. B. (1995). *Diccionario Maya - Español, Español - Maya*. México: Editorial Porrúa S.A.

ANEXOS

Listado de Neologismos

1	Tojilna'at t'an = Reglamento	25	Ichilmakt'an = Sociolingüístico
2	E'etesb'alil = Presentación	26	Xaxak'tz'iib' = Registro
3	B'a'alil = índice	27	Xeet'lu'umil = Regional
4	Tumutil = Considerando	28	Jelt'anil = Traducción
5	Tojil = Derecho	29	Junt'anil = Monolingüe
6	Mokt'an = Convenio	30	Ka't'anil = Bilingüe
7	Ichiltanxelu'umil = Internacional	31	K'a'oolal = Oficial
8	Ket t'an = Acuerdo	32	Jok'sataj = Discriminación
9	Jetz ool = Paz	33	Känänb'alil = Administración
10	Etz'wa'an = Firme	34	Tzik ool = Dignificación
11	Tulakalk'in = Duradera		
12	Jajiltoj = Ratificar		
13	Yaab'kajil = Multiétnico		
14	Yaab'mi'atzil = Multicultural		
15	Yaab't'anil = Multilingüe		
16	Nojkaj = Estado		
17	Najilmeyajkajil = Institución		
18	Men b'ay = Por tanto		
19	Pektzil almajt'an = Artículo		
20	Uk'a'oolalmak = Identidad		
21	Yichil almajt'an = Condición
sustantiva		
22	Uk'atik = Objeto		
23	Na'tikt'anoo' = Definiciones		
24	Jälk'a'anil = Autónoma		